

НАУКОВА ПОДОРОЖ ЗАВДОВЖКИ В ЖИТТЯ <sup>1</sup>

Алла ДИБА

*Чередниченко Дмитро. Павло Чубинський. — К., 2005. — 376 с.; іл. Науково-популярне видання. Серія "Особистість і доба".*

Саме цим епіграфом — цитатою з національного славня, спеціально підкресленою автором, відзначеною оптимістичним знаком оклику і в лапках, а після лапок тих сім (!) крапок, починає свого славнозвісного листа до брата Михайла від 26–28 листопада 1889 року вісімнадцятирічна Леся Українка. І це означає, що весь подальший лист — то розшифровка тієї величної програми, яку ставить перед собою і своїми товаришами з гуртка "Плеяда" молода письменниця. А через неповні три місяці по тому вона писатиме матері Ользі Косач, письменниці Олені Пчілці: "[...] Вчора ми з кнакною були на концерті в пользу чорногорців, дуже гарний концерт був. Медведев співав "Гетьмани", "Олесю", "Дощик", хор співав "Гей не дивуйте", співачка Снарская (наша волинячка) — "Чом, чом, чорнобров", а в самому кінці хор утяв "Србија свободна" (Цце не вмерла Україна). Дивно було чути сю мелодію в концерті! Ми з кнакною руки одбили, плескаючи. Біля нас на хорах стояв Павло Комаров і Цисанков (кнакни, що були позаторік в Одесі) і теж "ентузіазмовались". Під час концерту Лисенкові, Медведеву і Калішевському (що правив хором) були піднесені подарунки. При виході Лисенка застукали пані "пожимали руку і восторженно благодарили" — "спасибі, спасибі!"... Як би не три "народних гімна", то зовсім був би славний концерт, а то все таки трохи зопсувалось враження" <sup>2</sup>. Юна Лариса Косач свідомо намислює програму перекладання кращих творів зарубіжної класики українською під певним духовним патронатом одного з батьків нації Павла Чубинського і створеного ним національного славня, підтвердженням чому є і рядки названих листів, і спогади сестри Ларисині Ольги Косач-Кривинюк <sup>3</sup>, і посестри Людмили Старицької-Черняхівської <sup>4</sup>, які стверджували, що саме вони, тоді юні, були першим поколінням дітей української інтелігенції, яких батьки сві-

домо і послідовно виховували своїми духовними наступниками і безперечними патріотами України, а позаяк спеціально українських книжок для дітей у той час майже не було, то використовувалися у процесі виховання кращі книги російською, будь-якими іншими іноземними мовами, серед них і немало видань для дорослих, навіть суто наукових. Серед тих наукових книг однією з найулюбленіших була для Лесі та Михайлика Косачів, зокрема, книга книг — семитомник (дев'ятикнижжя!) "Трудів" Павла Чубинського.

Болючо-парадоксальна ситуація новітньої України, коли навіть у вже незалежній, здавалося б, державі так мало відомо про творця її національного славня, начебто Павло Платонович Чубинський ще й досі перебуває під таємним (чи й "гласним"?) наглядом поліції, змусила відомого вченого, письменника, літературного педагога Дмитра Чередниченка повернутися до своїх багаторічних зацікавлень та оприлюднити давні й сьогочасні напрацювання, знову й знову самому пройти життєвими дорогами Чубинського і щедро поділитися з читачами своїми, часто унікальними знахідками. Вперше по краплині, по зернині зібрано й представлено широкому читачькому загалові науково-популярний варіант біографії Павла Платоновича Чубинського (1839–1884). Вперто, наполегливо йде дослідник слідами свого героя. Іноді на тих шляхах траплялися певні парадокси. Часом попереджувальні владні виверти (бо як ще назвати такі дії зверхників?) давали дещо протилежний результат, — перестраховуючись, владці (мабуть-таки досить свідомо?) закладали бомбу під долю і життя Чубинського, під майбутнє його Вітчизни. Кажуть, "у страху очі великі". Отже, чи писав Чубинський ту прокламацію, чи не писав? Але відповідати довелося йому, як отому ягняті у Глібова чи Крилова. Розуміли ж бо "вовки", що Павло Чубинський — потужний вічний двигун українського прогресу, його наукової, творчої й громадсько-політичної спроможності. Отже, й розповідати селянам якісь легенди, записувати від них звичаї, казки, пісні, обряди, писати "возмутительные" нариси з

Борисполя та ще й надсилати їх до столичних журналів — вже було злочином. А що ходив із друзями в українських національних строях, що на каланчі у власному подвір'ї вивішував український прапор, щоб аж і в самому Києві було його видно? А співати народних пісень? І взагалі, об'єднуючи все вищевказане, влаштували оргії!

Потихеньку долучалися до слідчої справи Чубинського якісь досить дивні, як на тверезе сучасне око, документи, а молодому козакові вже пахла мандрівочка на російську північ, у заслання. Там, до речі, він звершить немало грандіозних, подвижницьких справ, і навіть відкриє у рідному селі Михайла Ломоносова першу школу. Звичайно, не можна однозначно порівнювати роки солдатчини Шевченка й часи архангельського заслання Чубинського, але науково-творчий результат був багато в чому схожий для кожного з них зокрема, незважаючи на всі заборони й перепони. У обох були поважні спокуси — відмовитись від України і мати натомість багато земних благ. Вибір же в обох був іншим.

А після заслання у життєписі Чубинського, який так скрупульозно фіксує Чередниченко, відбувається своєрідний науково-творчий вибух<sup>5</sup>. Адже він став, власне, засновником і одним із чільних діячів майбутньої Академії наук України. Чубинський працює як самотня людина-оркестр, поєднуючи якості не тільки безпосередньо науковця-виконавця, але й наукового керівника проектів, менеджера, знаходить десь... неймовірно — де?.. час і сили для написання оригінальних віршів<sup>6</sup>, на допомогу молодим талановитим послідовникам. Звичайно ж, пережиті цим духовним велетом українства випробування багато в чому фатально вплинули на стан його здоров'я (до речі, як і у вже згаданого тут Тараса Шевченка), але, очевидно, велику роль зіграв життєвий вибір, оте беззастережне самоспалення в улюбленій роботі, в ідеї. Самоспалення в процесі націотворення.

Чередниченко часто і рясно цитує побратима Лесі Українки з гуртка "Плеяда" Гната Житецького, який також належав до покоління, яке добре знало самого Чубинського і його товаришів з "Громади". Бо були вони дітьми громадівців, які з молоком матері увібрали в себе плани і справи "Громади", виховували-

ся й плакалися на "Трудах" Чубинського. Надзвичайно цікаві у книзі (й безперечно, доречні) екскурси дослідника у наше з вами сьогодення, які тільки вражаюче доповнюють і увиразнюють факти ХІХ століття<sup>7</sup>. Чередниченко наводить надзвичайно важливе свідчення знаменитого дослідника літератури Олександра Веселовського: "Перед такою величезною роботою, що відкрила науці масу нових даних, руки критика мали б опуститися сором'язливо..."<sup>8</sup>

Книга "Павло Чубинський" надзвичайно органічна, народжена й правдиво проінята безмежною любов'ю і нештучним, чинним, діяльним болем. Чубинський згорів набагато раніше, ніж за інших, більш сприятливих, спокійніших обставин, які могла б дарувати йому доля. Організм зносився, спрацювався вже в сорок п'ять років, адже не тільки великі нервові перевантаження, викликані арештом, засланням і т. п., але й *понадлюдська* творча праця, бо ж трудився він особисто, мабуть, за цілий науковий інститут. Це було саме те, що ми часом звемо титанічними зусиллями. Титаном української науки був і залишається для нащадків цей самозречений чоловік. "І де у нашій рідній Україні сьогодні функціонує науковий інститут його імені й інтелектуального потенціалу?" — запитую я себе, запитую колег, запитую наших владців... Поки що нема...

Книга написана в непереборному, всевладному ключі українського, сковородинського кардіоцентризму — вважаю що об'єднуючу рису засадничою, надзвичайно важливою для осмислення і окремо взятої книги, і усіх їх разом, бо саме цим, як на моє переконання, сповнена і об'єднана як духовним стрижнем уся видавнича серія "Особистість і доба". Якось у розмові зі мною про причини й мотиви написання своєї монографії про Лесю Українку Марія Кармазіна зауважила: "Я розумію, що з погляду вчених, які десятиріччями працюють за тематикою Лесі Українки, моя книга про неї може бути навіть дещо вразливою, бо це погляд на письменника не стільки літературознавчий, а підсумок моїх особистих, як політолога і просто читача, роздумів. Результат того, як певні знання, пропускаючись через серце автора, трансформуються в, може, дещо несподіваний навіть для

того, хто це пише, продукт". Саме ця філософія серця, як на мене, є засадничим стрижнем книжок цієї серії. Саме це об'єднує різні особистості, представлені у цих ошатних монографіях, об'єднує найрізноманітніших авторів, часом дещо різні підходи до висвітлення заданої теми. В цьому контексті книга Дмитра Чередниченка, може, більш архівознавча, літературознавча, історіографічна та історіософська. Автор у ній — прискіпливий джерелознавець і уважний текстолог. І це також великий плюс монографії. Тим паче, коли пишеться про людину, про яку так мізерно мало — з об'єктивних і суб'єктивних причин — відомо сьогодні.

Вміло, професійно, щемко вимальовує сюжет своєї книги Дмитро Чередниченко. Підсвідомо постійно ловиш себе на думці, що у душі твоєї звучить якась чарівна тиха мелодія. І душа то повниться величавою симфонією Бетховена, то болюче вражає гірко-печальною піснею, то сповнює тебе духовною величчю українського славня, то знову кидає в бурхливий океан трагізму.

Доречно, дуже докладно, протокольно-документально у книзі "Павло Чубинський" описується власне робота Південно-Західного відділу Російського Географічного Товариства — предтечі Академії наук України, засідання Відділу, його видання, тематика, плани, і конкретні звершення. Вражає не тільки (й може, не стільки!) тематика роботи, як вагомість реального результату. Бо ж у пам'яті нащадків — звісно ж, з об'єктивних і, на жаль, трагічних причин ці дивовижні здобутки вже давно поросли тернами забуття. Дуже докладно, багатовекторно, прискіпливо, немов під мікроскопом, досліджує Дмитро Чередниченко також проблему народження, інтерпретування, інтенсивного побутування в українському духовному просторі, й зрештою, — освячення народом свого національного гімну. Розважлива, виважена, науково обґрунтована монографія часом перетворюється на захоплюючий детектив.

Кажуть, що у нашому житті — за якимось великим, небесним рахунком, — немає нічого випадкового, ми просто не вміємо всього пояснити. Як на мою думку, дуже промовисто й те, що помічником П. Чубинського в його легендарній експедиції був (родич, однофамілець Д. Чередниченка?) І. Чередниченко.

Хто знає, чи не було це якимось небесним знаменням для майбутнього автора монографії? А той щедрий вечір 1968 чи 1969 року, який став першопочатком шляхетного шляху до свого героя? До речі, десь тоді ж і ми зустрілися й заприятелювали з Дмитром Семеновичем, що, я гадаю, також знаменно, зокрема для мене особисто... Молодий письменник Чередниченко зачаровано слухав давно вже, здавалося, вирвану з душі народу пісню, спостерігав за улюбленим вчителем та іншими односельцями, які виконують біля різдвяного багаття якийсь таємничий ритуальний танок... Засвідчують і утверджують духовну велич і вічність України?.. Де той прискіпливий і мудрий дослідник-народознавець, який спробував би науково інтерпретувати цей унікальний звичай, адже він достеменно сягає своїм корінням, мабуть, не одного тисячоліття на цій землі, а кронами проростає у вічність?

Дмитро Семенович тоді, записуючи й осмислюючи цей дивовижний звичай, ще не міг знати, що разом із цією піснею пройде все подальше життя, під її звучання писатиме свої вірші, казки, притчі, робитиме переклади, komponуватиме читанки, редагуватиме книжки своїх творчих посестер і побратимів, виборюватиме українську незалежність. Як і Чубинський, ходитиме Україною у пошуках хоча б найдрібніших фактів з життя свого героя і його безсмертної пісні. Як і Оксана Забужко, соромитиметься сидоків (тих, хто сидить у час виконання національного славня) в українському парламенті. І ще не знають ці горе-патріоти, що ось зовсім поруч багатомільйонний український майдан співатиме ці священні слова. І Президент співатиме, і дослідник Гімну співатиме. І Чубинський з небес підспівуватиме.

У розмові про книгу я зауважила Дмитрові Семеновичу, що помітила в ній чітко вибудовану тенденцію — є дуже важливі повтори, наголоси на чомусь основоположному, такі собі своєрідні рефрени. Усміхнувшись у свої козацькі вуса, Чередниченко відповів: "Так, я дуже люблю, справді залюбки використовую, до речі, часто вживаний і у народній поезії прийом контрапункту".

...Дорога тривалістю в житті. Дорога Чубинського. Дорога Чередниченка... Ця книга — живий, рухомий організм. Вона вже написана, видана, презентована читачеві, але ще



продовжує (сама!) писатися, доповнюватися. І не тільки її автором, але й усіма нами, українцями. Разом із Чубинським і Чередниченком ми продовжуємо виборювати у зайд і перевертнів незалежну, вільну, економічно й духовно спроможну державу Україна. Ще й досі безбаченки руйнують залізничну станцію Чубинський, намагаються прокласти каналізацію через цвинтар, на якому упокоївся автор слів національного славня, ще й досі знаходяться майстри осучаснення намоленої десятками й сотнями поколінь українців пісні, яка об'єднала й возвеличила, освятила нас усіх. Але завжди (запам'ятайте ті, хто зневірився або не знає того!) були, є і будуть на цій землі люди, які візьмуть жовто-блакитний прапор і понесуть українську духовність, українську національну ідею (якої для декого з тих, хто, мабуть, у школі погано вчився, начебто й нема) до найвищих високостей — гірських і небесних, — щоб побачив, здивувався й зачарувався тією прекрасною, незнищеною землею, її талановитим народом його величність Всесвіт<sup>9</sup>. Як те, може, комусь не дивно, таких глибинних, пасіонарних людей у нас немало. Таким є, наприклад, доктор медичних наук, видатний спеціаліст у галузі авіакосмічної, екстремальної, гірської та спортивної медицини Павло Білошицький — це він багато років тому вимріяв і розробив спеціальну програму першосходжень на найвищі гірські вершини світу з державним (а коли починалися ці сходження, то й сам прапор був ще під заборону!) прапором України, і разом із побратимами-альпіністами успішно втілює її в життя вже не одне десятиріччя. Такий же звияжець відомий письменник і вчений, герой і навіть лицар Литви (чомусь ще не України?..), керівник літературного об'єднання "Радосинь" Національної спілки письменників України Дмитро Чередниченко. Таким був наш невмирущий земляк з Бориспільщини Павло Чубинський, який умів запалювати зорі, а це ж, як відомо, завжди комусь потрібно, адже без цього неможливо жити, творити, сподіватись, не буде чого залишати у спадок дітям.

У книзі можна звернути увагу ще багато на що. Наприклад, на скромний, але вишуканий дизайн (окрема подяка за це авторів художнього оформлення серії С. Чуєву). Мо-

жемо, зрештою, навіть зауважити відсутність у такому ґрунтовному науковому виданні усіляких наукових показників. Але ж, з іншого боку, й зрозуміло, що саме такою була концепція видання, а домислювати й удосконалювати можна ще багато... І навіть це хочеться вважати одним з найяскравіших достоїнств книги, бо вона спонукає до роздумів, нових пошуків, розробки цікавих проєктів, радує шляхетною вдячністю автора, який уважно й щиро згадав усіх, хто хоч краплину доброго вніс у творчий процес, хто допомагав і надихав. Книга Дмитра Чередниченка "Павло Чубинський" заслуговує не тільки на вдячного читача, але й на вистраждані цілим життям і гідними трудами найпрестижніші літературні нагороди, бо й справді вартісно, залюблено й обґрунтовано повернула з небуття одного з найславніших лицарів української ідеї, її науки, звияги, поступу.

## Київ

<sup>1</sup> Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. — Ф. 2, № 92, арк. 1. Першою звернула увагу на розбіжність між публікованим і рукописним варіантом листа кандидат філологічних наук Світлана Луцій (Луцій С. Прозові переклади Лесі Українки: роздуми та спостереження // Лесі Українка і родина Косачів у контексті української та світової літератури. — Луцьк, 2001. — С. 40).

<sup>2</sup> Там само. — Ф. 2, № 135, арк. 1 зворот — 2. У Лесі Українки назва сербського славня прописана (очевидно, помилково, може, з поспіху?) "Сридіа свободна" (замість "б" у письменниці — "и"), "Одесці", а прізвище керівника хору — у варіанті "Калішевському", без м'якого знака. До речі, можна було б дещо подискутувати з Д. Чередниченком щодо трактування поняття "кнакна" у листуванні Лесі Українки, бо це не так "дівора" [5, с. 186] як "хлопці, студенти й гімназисти старших класів" — у ті роки однолітки поетеси. Але це, власне, й не дуже-то принципово.

<sup>3</sup> Спогади про Лесю Українку. — К., 1971. — С. 42.

<sup>4</sup> Там само. — С. 396—414.

<sup>5</sup> Чередниченко Д. Павло Чубинський. — К., 2005. — С. 234.

<sup>6</sup> Чубинський П. Сопілка: Поезії, переклади / Упорядкування, підготовка текстів та статті Дмитра Чередниченка. — К., 2001. — 79 с., іл., нот.

<sup>7</sup> Чередниченко Д. Павло Чубинський. — С. 119—133, 324—334 та ін.

<sup>8</sup> Там само. — С. 247.

<sup>9</sup> Білошицький П. Сходження до незалежності: Програми "Прапор України на вершинах світу" — 15 років // Україна молода. — 13 вересня 2005 року. — С. 12.